

Bogo Pregelj

SLOVENSKA KNJIŽEVNOST ZA OTROKE

Pričujoča študija pokojnega BOGA PREGLJA, priznanega knjižničnega in pedagoškega delavca, je bila objavljena v zborniku *Književnost za decu i rad u dečjim bibliotekama* (Beograd 1958).

Ker besedilo v prvotni izdaji ni več dostopno, uredništvu pa ni uspelo odkriti morebitnega rokopisnega slovenskega izvirnika, smo se odločili za prevod iz srbohrvaščine.

Študija sodi namreč med tiste, predvsem po podatkih iz črpnjše zgodovinske orise, ki se morejo, kot pravi tudi avtor sam, »uporabljati kot osnova za podrobnejšo obravnavo slovenske književnosti za otroke«.

I.

O umetniški književnosti za otroke v Sloveniji govorimo šele z nastopom Mladoslovencev, to je od sredine 19. stoletja. Pred tem se je — z redkimi izjemami — zvrstilo le nekaj poskusov v času reformacije in razsvetljenstva.

Spočetka se je književnost za otroke omejevala skoraj povsem le na učbenike, pa še ti niso bili namenjeni samo mladim bralcem, temveč v enaki meri tudi odraslim.

Začetek tiskane slovenske besede pomeni *Abecedarium* iz leta 1550 in 1555, s katerim je Primož Trubar položil temelj slovenskemu jeziku, prva slovenska knjiga, namenjena prav otrokom, pa je Kreljeva *Otročja biblija* iz leta 1566, ki je bila prvi ustrezni učbenik za slovenske otroke.

Katoliška reakcija je uničila ljudsko šolstvo, ki je ob ustanovitvi v času protestantizma veliko obetalo.

Nove težnje po ustvarjanju slovenske otroške knjige so se pojavile šele v dobi razsvetljenstva. Leta 1788 je izšla prva knjiga, namenjena slovenskim mladim bralcem, ki ni bila učbenik. To so bile *Kratkočasne uganke* Marka Pohlina, pravzaprav zbirka ugank, delno ljudskih ali pa zbranih in prevedenih iz raznih koledarjev.

Pohlinova zbirka ugank je izrazito racionalistična, razsvetljenska, prav uganke kot didaktična stvaritev skupaj z basnijo sodi nasploh v repertoar razsvetljenske ljudske književnosti.

Pohlinovo zamisel je nadaljeval Valentin Vodnik, utemeljitelj slovenske umetne pesmi. Med njegovimi pesniškimi stvaritvami so tudi basni, namenjene mladim. Čeprav Vodnik svojih pesmi za otroke ni izdal v samostojni knjigi, temveč samo v zbirki *Pesme za pokušino*, je prav on prvi slovenski pesnik, ki je pisal za otroke in mladino. Vodnik je slovenskim pisateljem začrtal pot, ki jo vse do danes upoštevajo. Toda Vodnik takoj po smrti ni imel naslednika, ki bi bil nadaljeval njegovo delo, slovenska romantika se za to ni zanimala in tako so se knjige za otroke in mladino znova znašle pod nadzorstvom cerkve.

V sredini 19. stoletja je Anton Martin Slomšek posvetil veliko pozornost književnosti za mlade in postal prvi slovenski predvsem mladinski pisatelj. Napisal je precej pesmi in basni za otroke po vzoru Valentina Vodnika, zgledoval pa se je tudi po nemškem pisatelju Krištofu Schmidu. To so moralizirajoče zgodbe brez večje umetniške vrednosti, toda z njimi je Slomšek vendarle določil smer slovenske književnosti za otroke za vse 19. stoletje. Njegovo najpomembnejše delo, s katerim se je zgledoval pri Pestalozziju, je enciklopedija znanja za pomožne vaške šole *Blaže in Nežica v nedeljski šoli* (1842). Razen tega je izdajal zbornik *Drobtinice* (1846—1900) in tako je katoliški cerkvi do konca stoletja zagotovil monopol nad književnostjo za otroke in mladino.

V 19. stoletju se je zvrstilo več poskusov, da bi uničili ta monopol cerkve: eden izmed njih je vsekakor Navratilov časnik *Vedež*, ki je izhajal od 1848. do 1850. leta, ko so ga pod pritiskom Bachovega režima zadušili. Šele v devetdesetih letih so se poskusi okrepili zlasti z nastopom mladih učiteljev Engelberta Gangla, Janka Lebna in drugih, ki so v nasprotju z izrazito katoliško usmerjenim listom za otroke *Vrtec* hoteli laizirati literaturo za mlade, toda kakor katoliški pisci so prav tako vztrajali na pozicijah utilitarističnega razsvetljenstva. Najprej so začeli izdajati knjige, v katerih je prevladovalo sentimentalno vzdušje, ki ga je prevevalo moraliziranje. Leta 1900 so začeli izdajati svoj list *Zvonček*, v katerem so že v programu poudarili »stanovski« značaj književnosti za mlade, sklicevali so se na to, da so učitelji, ki jim je zaupana vzgoja otrok, v prvi vrsti poklicani, da pišejo zanje.

Tragično za razvoj slovenske književnosti za otroke in mladino je bilo že dejstvo, da so prav pisatelji, ki so prispevali k dvigu umetniške ravni tovrstne literature, namreč Mladoslavenci (Levstik, Jurčič, Stritar), objavljali svoje stvaritve samo v klerikalnih listih, čeprav jim po svojem svetovnem nazoru niso bili blizu. Najbrž je vsaj deloma razlog temu vzorna organizacija klerikalne periodike in »Večernic«, najvažnejše književne publikacije klerikalne prosvetne Družbe sv. Mohorja, ki je delovala že od leta 1860, pisatelji pa so morali upoštevati strogi diktat in moralistične kriterije, ki so jih postavljali uredniki teh izdaj.

Odločilnega pomena za razvoj slovenske književnosti za mlade je literarni program, ki ga je leta 1858 postavil Fran Levstik v *Popotovanju iz Litije do Čateža*, v katerem nagovarja slovenske besedne ustvarjalce, naj se lotijo pisanja novel, pripovedk in romana za ljudstvo in te literarne stvaritve naj temelje na raznih zgodovinskih in folklornih motivih slovenskega ljudstva. Levstik je tovrstna navodila podkrepil s svojo povestjo *Martin Krpan*, ki je postala klasičen primer slovenske literature za mlade bralce. Po svojem nastanku in po pesnikovi zamisli pa *Martin Krpan* sploh ni povest za otroke, kar velja za vsa najlepša dela v zgodovini svetovne otroške književnosti. Če je Levstik z *Martinom Krpanom* postal nekako nehoti otroški in mladinski pisatelj, se je kot tak potrdil s poznejšimi stvaritvami, ko je za Kržičev *Vrtec* pisal pesmi, zgodbe,

basni, zgodovinske prizore, v katerih je mlade pisatelje učil, kako naj pišejo, in se boril zoper diletantizem v književnosti za mlade.

Sicer je bilo že pred Levstikom nekaj poskusov v pisanju povesti, ki bi po motivih in tematiki ustrezale zahtevam avanturističnih zgodb. Janez Cigler je leta 1836 napisal povest *Sreča v nesreči*, ki ni samo prva originalna slovenska povest, temveč tudi izrazita povest za mladino. France Malavašič je leta 1845 napisal zgodovinsko povest *Erazem iz Jame*. Oba poskusa pa zaradi toge didaktike in slabe zgradbe ne ustrezata zahtevam umetniškega ustvarjanja.

Omeniti velja tudi dela Janeza Trdine in Matije Valjavca-Kračmanovega, ki sta pod vplivom romantike zbirala ljudsko blago ter ga na svoj način predelovala. Toda oblika njunih del je mladim bralcem nedostopna.

Levstikov literarni program je prvi uspešno uresničil Josip Jurčič, ki si pravzaprav ni prizadeval napisati povesti za otroke in mladino, toda prav priredno delo *Spomini na deda* iz leta 1863 je izrazito branje za otroke. *Spomini starega Slovenca* iz leta 1865 so vzorna pustolovska povest, *Jurij Kozjak, slovenski janičar* (1864) pa je že prva umetniško, tematsko in oblikovno zaokrožena ne samo ljudska, temveč tudi zgodovinska pripoved za mladino. Druga Jurčičeva proza, kot so *Deseti brat*, *Domen*, *Tihotapec* in tako dalje, so še danes primerno branje za mladino zaradi razgibane dinamike dogajanja. Sicer iz teh Jurčičevih povesti veje dih starožitnosti, toda prav v tej eksotiki zgodovinske patine je njihova posebna mikavnost.

Josip Stritar je skupno z Levstikom položil temelje mladinski pesmi in prozi. Čeprav je Stritar ustvarjal po tujih vzorih, sta prav on in Erjavec utemeljitelja specifične slovenske književnosti za otroke in mladino.

Za vse tri — Erjavca, Stritarja in Levstika — je značilna težnja po poučevanju. Pri Levstiku in Stritarju je zelo očiten vzgojni poudarek, ki je alfa in omega njunih stvaritev, čeprav so med njima velike razlike, ki izhajajo iz različnih vzorov in virov, iz katerih je črpala in se navdihovala njuna pesniška domišljija. Levstik je v svojih pesmih prisluhnil predvsem ljudski poeziji, v pravljicah pa se zgledoval po Andersenu. V Stritarjevi literarni dejavnosti za otroke razlikujemo dve obdobji: v prvem je pisateljem dajal nasvete, kako naj pišejo, nasprotoval je metodi Krištofa Schmida ter zagovarjal moderna načela, ki so se uveljavila šele po letu 1900. Stritar pa je začel pisati za mladino šele na pragu svoje starosti: prva njegova literarna zbirka *Pod lipo* je izšla leta 1895. Stritar se v svojem celotnem literarnem delu in tudi v stvaritvah za mladino ni izkazal kot samostojen ustvarjalec, temveč je spretno prirejal tuja besedila, in sicer tako uspešno, da je iz vsake priredbe zazvenel specifično slovenski izraz.

Če v celoti pregledamo slovensko izvirno književnost za mladino do leta 1900, ugotovimo, da so to večinoma šolske, poučne knjige.

Pesniških zbirk je izšlo le nekaj: 1860. leta *Šolske pesmi* Jurija Flajšmana, leta 1884 je Josip Gradečan izdal zbirko *Mlada leta*, Lujiza Pesjakova zbirko mladinskih pesmi *Vijolice. Pesmi za mladost* leta 1889. V zadnjem desetletju so izšle prve pesniške zbirke Engelberta Gangla *Pisanice*, Antona Funtka *Mladini za kratek čas* ter J. M. Kržišnika *Male pesmi za mladino*. Med vsemi pesniškimi zbirkami je najpomembnejša antologija slovenskih pesmi za mlade, ki jo je uredil Anton Brezovnik, izdal pa Kleinmayer v Ljubljani z naslovom *Zvončki. Zbirka pesnij za slovensko mladino*. Knjiga je precej zajetna, saj je v njej zbrano 254 pesmi, najboljše med njimi pa so Levstikove *Otročje igre v pesencah*.

Številna je skupina pripovedi za mladino, ki so nastale v 19. stoletju predvsem po vzoru nemških piscev Schmida in Hofmanna, ter zgodovinskih povesti, ki pa se niso zgledovale po pripovednih stvaritvah Levstika in Jurčiča, temveč po psevdozgodovinskih besedilih iz bidermajerskih zabavnih almanahov iz prve polovice stoletja. Med takšne psevdozgodovinske povesti sodijo tudi zelo številni biografski prikazi za mladino, ki so nastajali ob avstrijskih vladarskih jubilejih ali pa kot propaganda za slovensko rodoljubje.

Posebna skupina povesti so tiste, ki so jih ob zatonu stoletja začeli izdajati napredni učitelji, predvsem v »Knjižnici za mladino«, založil pa jih je Gabršček v Gorici. V teh povestih se avtorji še niso otresli romantične sentimentalnosti in razsvetljskega utilitarizma.

II

OBDOBJE OD ZAČETKA XX. STOLETJA DO PRVE SVETOVNE VOJNE

V slovenski književnosti za otroke in mladino je šele 20. stoletje začelo uveljavljati nova stališča, ki so v svetu nasprotovala racionalistično-moralističnim, sentimentalno-romantičnim in filantropsko-vzgojnim razlogom kot edinim koreninam tovrstne književnosti. Nove ideje iz Hamburga, zlasti nazore teoretika Heinricha Wolgasta, je Slovincem prvi posredoval Josip Brinar. Skušal je najti kompromisno rešitev med stališčem stanovske književnosti in modernejšimi težnjami Nemcev, ki so odklanjali sleherno tendenco ter zahtevali, da se tudi književnost za otroke in mladino ocenjuje le po kriterijih umetniško-estetske harmonije. Zato so Nemci negirali specifično literaturo za otroke, priznavali so samo enoten umetniški izraz za vsa življenjska obdobja, stali so na stališču Nietzschejeve filozofije, ki je bila jedro »fin de siècle« sploh, v književnosti pa se je izrazila v pretiranem estetizmu, simbolizmu in končno v larpulartistično-sakralnem razumevanju umetnosti sploh, kar je tipično za estetiziranje v pravljicah Oscarja Wilda. Mišljenje, po katerem otrok pozna pojem dobrega in zlega samo kot pojem, prevzet iz sveta odraslih, je skušal Brinar ovreči, dokazoval je, da imajo otroci radi posebne pesmi, ki so napisane zanje, samo če ni moralni nauk pretirano poudarjen. Leta 1900 je Brinar na osnovi svojih stališč začel tudi sam pisati. Napisal je vrsto povesti, predvsem pravljice o živalih, zgledoval se je po tujih pisateljih (Goethe, Seton Thompson, Wilde). Njegove pripovedi *Lisica Zvitorepka*, *Kosmatin*, *kralj notranjskih gozdov* pa tudi *Pohorske bajke in povesti* niso basni, kar bi ob nagli presoji utegnili pomisliti, temveč so vse prave pripovedke, namesto ljudi pa nastopajo živali. Brinar se je opiral na ljudske pravljice o živalih, tako na primer na pesem *Čukova svatba*, ki jo je parafraziral kot svoj prvi poskus leta 1900. Z živalskimi liki je spodbujal otroško iznajdljivost in domiselnost in tako zelo uspel, zakaj otroku v imaginativnem obdobju je žival blizu in se zanjo zanima. Zato se ni čuditi, da je v naslednjih desetletjih imel dosti posnemovalcev.

Brinarjeve težnje so se uveljavile zlasti z nastopom slovenske Moderne, ki je spoznala, da literatura za mladino ni le neke vrste vaja za nastop nadobudnih pesnikov in verzifikatorjev, temveč je polnokrvni pesniški izraz umetnikovega doživljanja.

Dva člana slovenske Moderne sta to spoznanje dokazala s svojimi deli. Dragotin Kette je napisal basni in pravljice, ki so zelo mikavne za najmlajše

bralce. Oton Župančič je leta 1900 izdal pesniško zbirko *Pisanice*, v kateri je prisluhnil otroški ljudski pesmi in zadel ton, ki je vsekakor moral najti odmev v dušah otrok.

Slovenska pesem za otroke ima sploh dve korenini: vzgojno-tendenciozno, stanovsko z ene strani in z druge estetsko-umetniško, človečno Otona Župančiča!

V svojem pesniškem ustvarjanju za otroke in mladino je Oton Župančič, kakor pred njim Fran Levstik, izhajal iz slovenske ljudske pesmi in si prizadeval, da bi pesem bila primarno umetniški odraz čustev, hkrati pa naj bi s svojo sliko in z ritmom najustrežnejše vplivala na otroka in spodbujala njegove latentne možnosti glede domišljije, estetskega doživljanja in povezovanja sprejemalca z ustvarjalcem umetnine. Župančič v otroški ljudski pesmi ni našel samo obliko in izraz, temveč tudi motive ter vse to strnil v spoznanje: otrok lahko vse doume in sprejme, samo če se mu to ponudi kot igra. Ta igra je absolutna, zakaj otrok v igri živi, igra je njegovo življenje in življenje mu je igra, pa naj se otrok umiva ali spušča milne mehurčke, se uči zemljepisa, astronomije ali celo doživlja najstrašnejše — vojno in smrt. Kakor je pred njim na istih osnovah oblikoval svoje pesmi Fran Levstik, tako je tudi Župančič v svojih pesniških zbirkah za otroke *Pisanice*, *Ciciban*, *Sto ugank* in v slikanicah *Palčki Poljanci* ter *Lahkih nog naokrog* izhajal iz otroške igre in otroka povedel prek meja doma in domovine — v veselje.

Župančič je že v svoji prvi slikanici *Lahkih nog naokrog* od žgolenja rim in ritma neopazno prešel k vzgojni pesmi. Še bolj pa je vzgojna tendenca naglašena v njegovih ugankah, ki jih je ustvarjal s pomočjo vizualno-estetskih asociacij, v povezavi s tropom, metaforo ali celo z alegorijo, ni pa se spuščal na nivo vzgojne uganke ljudskega tipa. Župančičeva uganika sodi v ožjo zvrst, ker je to izrazito refleksivna poezija, ki otrokovo domišljijo sili k predelavi asociativnih podob. Pesnik brez pomislekov podaja otroku tudi grozljive motive — *Belokranjska balada*, *Otroci molijo*, čeprav s stališča pedagogike takšni motivi ne sodijo v literaturo za otroke. Pesmi Otona Župančiča doslej v slovenski književnosti še nihče ni prekosil ali dosegel njihove homogenosti, čeprav jim je sledilo precej pesniških zbirk, ki so jih napisali Igo Gruden, Alojz Gradnik, Anica Černejeva, Karel Širok. Sploh je v številnih pesniških stvaritvah, ki so nastale po letu 1900, le malo takšnih, ki ubrano zvene z glasovi otroškega sveta in bi zato bile otroku blizu.

List *Zvonček*, ki ga je idejno spodbudil Brinar, da bi širil svoje ideje, je imel na nadaljnji razvoj slovenske literature za otroke in mladino negativen vpliv, kar je razvidno že iz programa, v katerem je zapisano: »Ker najbolj ljubimo našo dobro slovensko mladino, bomo poskrbeli, da ji spet mi učitelji tudi nadalje nudimo zdravo in okusno hranok«. Tako so izdajatelji lista menili, da literatura za mladino sodi v njihovo poklicno področje, kar je nekaj desetletij kvarno vplivalo na razvoj te književnosti, ki je zato vse bolj dobivala poučni značaj, kar je kdaj pa kdaj odpiralo vrata tudi diletantizmu. Vzgojitelji so imeli v tej literaturi skoraj monopolni položaj, ki je zaviral njen razvoj tudi s tem, da so jo nehote prikrejevali potrebam učnih načrtov. Zaradi tega je, ne oziraje se na razvoj slovenske literature nasploh in njen izraz, v književnosti za otroke vse do leta 1945 bolj ali manj prevladoval romantični realizem Jurčičeve vrste in poetični realizem Josipa Stritarja ali v najboljšem primeru Janka Kersnika. Šele v poslednjem desetletju pred prvo svetovno vojno je opaziti nekaj sprememb, ki napovedujejo nove smeri v književnosti za mlade. Čeprav ti poskusi niso zelo izraziti, se vendar v njih odražajo novi

pogledi na literaturo za otroke, ki ni več monopol le enega stanu, temveč priteguje vse širše sloje umetnikov in se ne omejuje le na vzgojitelje.

Sumaričen pregled obdobja do prve svetovne vojne ponuja naslednjo podobo:

Za predšolske otroke in za učence prvih razredov osnovne šole je izšlo 13 slikanic z besedili v verzih. Zvečine so bile slikanice tujega vira, izšle so anonimno, ker verzifikatorji v besedila niso vnesli nič svojega. Že njihov pojav očitno dokazuje, da je naraslo slovensko meščanstvo začelo postajati pomemben ekonomski faktor tudi kot kupec knjige s slovenskim besedilom.

Razen slikanic je v desetletju pred prvo svetovno vojno izšlo dosti knjig za drugo starostno stopnjo. Vse zbirke za otroke so se v svoji založniški dejavnosti omejevale prav na to starostno obdobje, tako na primer »Jan Legova mladinska knjižnica« (od 1909 do 1913) ali »Zabavna knjižnica za slovensko mladino«, ki jo je v Ptujju izdajal Anton Kosi vse do leta 1910. Enako sliko dobimo pri večini del Engelberta Gangla in v njegovih *Zbranih spisih* (1908—1912) ter v zapisih za otroke Andreja Rapeta (1909—1912).

Katoliško usmerjeni krog *Vrtčevih* sodelavcev se je glede literature sploh strogo ravnal po načelih Mahničevega *Rimskega katolika*. Zato je razumljivo, da so izdaje tega kroga na nivoju Slomškove literature za otroke. Šele po letu 1910, ko je uredništvo prevzel Izidor Cankar, so v vodilno literarno katoliško revijo *Dom in svet* začele prodirati modernistične ideje za katoliško usmerjenim ekspressionizmom in z neoromantiko Kralikovega kova.

Leta 1904 je začela delovati stanovska založba naprednih učiteljev Društvo za izgradnjo učiteljskega doma, spočetka z imenom Pripravniki dom, pozneje pa je kot Učiteljska tiskarna prevzela vodilno vlogo med založbami vse do nastopa Slovenske matice. Prva izdaja novega učiteljskega podjetja so zgodbe Tarasa Vaziljeva (ps) *Iz raznih stanov. Z dodatkom Urban iz Ribnice*. Te zgodbe že s svojo tematiko nakazujejo novo smer v literaturi za mladino. Pisec zavrača brezsmiselno idealiziranje ter preide k prikazovanju resničnosti, ki jo naj otrok spozna. Leta 1910 je izšlo dvanajst iger iz otroškega življenja pod naslovom *Otroški oder*, napisala pa jih je Marica Gregorčičeva prav za šolske prireditve.

Josip Ribičič je vsekakor eden izmed najplodovitejših pisateljev-pedagogo med dvema vojnoma. Predstavil se je s pravljico *Kraljestvo čebel*, ki je bila pozneje prirejena in je izšla z naslovom *Upornice*. Vsebina te pravljice je tako podobna Bonselsovi povesti *Prigode čebelice Maje*, da je bila vzrok zanimivi pravdi, ki pa je dokazala njuno slučajno koincidenco, kar pojasnjuje, da je motiv ustrezal času in družbi. Zaradi poudarjene humanizacije življenja je originalna Ribičičeva zgodba o opičjem mladiču *Nana, mala opica*; tretja, njegova najslabša zgodba *Črni muc vasuje* pa je nastala kot parafraza ljudske pesmi, prav tako njegova zgodba *Miškolin*, v kateri neboljen otrok nastopa kot mišek.

Modernistični nazori, ki poudarjajo pomen estetske vzgoje otrok, so se med katoliško usmerjenimi pisatelji razen v uradnem krogu okrog *Vrtca* uveljavili najprej v izdajah Mohorjeve družbe, pri kateri je leta 1911 izšla prva zbirka pripovedi Ksaverja Meška *Mladim srcem*. Leta 1913 so izšle *Pravljice* Ljudmile Prunkove in Mire Engelmanove. V njunih pravljicah je očiten močan vpliv Oscarja Wilda.

Umetniško najdognanejša dela so izšla pri Schwentnerju, zakaj pri njem umetnikov niso omejevali kakršnikoli programi, zato so se ustvarjalci lahko svobodno izražali. Tako je leta 1900 izšla prva zbirka Župančičevih otroških

pesmi *Pisanice*, istega leta pa še Brinarjevi zgodbi o živalih *Medvedji lov* in *Čukova gostija*, parafrazi slovenskih ljudskih pesmi.

Leta 1911 je Schwentner izdal *Pravljice* Frana Milčinskega. Pisatelj je v pravljicah v prozi, ki delno prehajajo v ritmično prozo, parafraziral slovenske ljudske pesmi. Kljub Župančičevi negativni oceni so mladi slovenski bralci *Pravljice* Milčinskega tako vzljubili, da so doživele in še doživljajo nove izdaje.

Če v obdobju od leta 1900 do prve svetovne vojne pregledamo literarne stvaritve, namenjene zgodnjemu otroštvu, ugotovimo, da je literature za nadaljnje razvojne stopnje prav bore malo. Razne domoljubne pesmi so namenjene mladostnikom v predpuberteti. Josip Brinar je parafraziral Goethejev ep *Reineke Fuchs* v povesti *Lisica Zvitorepka* (1904). Po vzoru Jurčičevih povesti je Vitoj Jelenc napisal *Belgrajski biser* (1905), Julij Slapšak pa *Turki pred Svetim Tilnom* (1910). V to zvrst sodi še *Volkašin*, pravljica o razbojnikih, izpod peresa Frana Milčinskega (1913) ter romantično-čustvena povest *Vojnimir ali Poganstvo in krst* Josipa Ogrinca, ki se je zgledoval po Prešernovem *Krstu*.

V tem obdobju specifična robinzonsko-avanturistična literatura ni izhajala niti v priredbah. Pisatelji in založniki so se zadovoljili le z nekaterimi prevodi.

Izbor literarnih stvaritev za obdobje pubertete pa je še skromnejši. Velja omeniti zbirki Josipa Stritarja *Zimski večeri* (1902) in *Lešniki* (1906), ki ne kaže niti najmanjšega napredka v ustvarjanju že ostarelega pesnika. Omenimo naj še naslednja dela: *Kitica pripovednih spisov* Ivana Trošta ter njegova pretirano poučna povest *Na rakovo nogu* pa edino pomembno delo Andreja Rapeta *Dane* (1909) kakor tudi Fleretova zvezka *Spomini iz mladih let* (1913).

Takšno je bilo stanje slovenske književnosti za otroke na pragu prve svetovne vojne.

III

KNJIŽEVNOST ZA OTROKE MED OBEMA VOJNAMA

Prva svetovna vojna je presekala delo na področju književnosti za otroke in mladino prav tako kot vse drugo kulturno življenje.

V novonastali Jugoslaviji so se boji konservativnih in meščanskih strank z ene strani, z druge pa napredno revolucionarno gibanje nekoliko odražali tudi v književnosti za mladino.

V dvajsetih letih tega stoletja se je razen dosledno katoliške konservativne smeri, ki je vse bolj prehajala v klerofašizem, pojavljala šovinistično-monarhistična stanovska smer, ki je vse cesarsko-kraljevske domoljubne ideje prenesla v novi čas. Poleg teh smeri nastaja novo gibanje, ki temelji na marksizmu ter vse jasneje in določneje prevzema vodilno vlogo v literaturi za mladino. Izraz teh prizadevanj je bil časopis *Novi rod* kakor tudi številne izdaje Mladinske matice v letih 1921 do 1924 ter 1927 do 1941. Vzpon Mladinske matice, ki si je utrla pot v vsako slovensko družino, je zmanjšal pomen *Vrtca* in njegovega kroga ter *Zvončka*.

Če izdaje med dvema vojnama razčlenimo po starostnih stopnjah bralcev, se ponuja naslednja slika:

V prvih povojnih letih se značaj slikanic ni prav nič spremenil, bile so takšne kakor pred vojno. Pri Schwentnerju so izšle štiri, in sicer: slikanici o živalih *Moji ljubljenci* in *Moji prijatelji* ter slikanici, ki seznanjata otroke z dosežki

novega časa, in sicer *Vlak prihaja* in *Nova doba* — *nova deca*. Iste vrste so slikanice *Otrok na prvem potovanju* in *Deca raja: vija vaja* (1921). Pesniško zbirko Vide Jerajeve *Iz Ljubljane čez poljane*, v kateri je očitna Župančičeva šola, moramo uvrstiti med slikanice, ker je ta knjiga namenjena prav najmlajšim poslušalcem, ki jim je napisana beseda še tuja. Leta 1923 je v Trstu izšla hibridna oblika slikanice. Josip Ribičič je namreč napisal igro *Kraljica palčkov*, ki jo je Marij Kogoj spremenil v igro s petjem, namenjeno šolskim odrom, zaradi bogate ilustracije Avgusta Černigoja pa je pravzaprav postala slikanica. Belo-modra knjižnica, ki je k sodelovanju pritegnila izključno le ženske besedne ustvarjalke, se je predstavila s slikanico Marije Jezernikove *O kresničku, ki je izgubil lučko*. Glavno figuro — Kresnico — so otroci tako vzljubili, da se je zasidrala v slovenski književnosti za otroke.

Mlado Jutro, mladinska priloga dnevnika *Jutro*, je začelo izdajati lastne izdaje za mlade bralce raznih razvojnih stopenj pa tudi slikanice, na primer *Bratec Branko in sestra Mica* ter *Janko in Stanko*.

Razen prvih treh so vse slikanice imele obsežna besedila in so bile namenjene ne le predšolskim otrokom, temveč tudi učencem prvih šolskih let. Šele leta 1923 je začela izhajati vrsta slikanic predvsem za predšolske otroke. Velja omeniti uspelo slikanico Eda Deržaja *Za vesele in žalostne čase* z besedilom Anice Černejeve (1933).

Skoraj nepregledna je vrsta izdaj za imaginativno obdobje otroka, ko že obiskuje šolo. Ob zgodbah iz otroškega življenja z bolj ali manj poučno tendenco ter pravljicah s tipično romantičnimi rekviziti se pojavljajo tudi krajša dela z novimi motivi, ki otroku razkrivajo socialne razmere ter ga seznanjajo z dosežki znanosti in s silnicami zgodovine. Razen tega si je pod tujim vplivom vse bolj utiral pot med mlade bralce tudi strip.

Še med vojno (1915) je Oton Župančič izdal svojo najzrelejšo zbirko pesmi za otroke *Ciciban in še kaj* ter *Sto ugank*, v vojnih dneh so nastale njegove pesmi za otroke, uvrščene v zbirko *V zarje Vidove*, v katerih se odraža otrokovo doživljanje vojne.

Leta 1917 je izšla druga zbirka pravljic Frana Milčinskega *Tolovaj Mataj in druge slovenske pravljice*, isti avtor pa je leta 1919 izdal zbirko anekdot *Süha roba*. V tem delu je Milčinski bolj humorist kot pisatelj za mladino, zato zbirka ustreza starejšim otrokom.

Konec vojne je ugodno vplival na razvoj literature za mladino. Mimo ponatisov prejšnjih del in prevodov je izšlo precej originalnih del najrazličnejših literarnih zvrsti. V Trstu je leta 1920 izšla prva zbirka Karla Široka *Kapelica*, ki tu in tam epigonsko spominja na Župančiča in Murna, sicer pa je izraz pristnega doživljanja. Leto dni kasneje je France Bevk izdal zbirko pesmi *Malčki in palčki, za primorske deco* ter *Pastirčki pri kresu in plesu*. Ta zbirka je zanimiva predvsem zato, ker avtor v njej skuša obnoviti otroške igre, ki jih je poznal iz svojih mladih let. Kot pisatelj za mladino se je pojavil Ivan Albrecht, ki je izdal zbirko ljudskih pravljic *Paberkiz iz Roža* ter zbirko pesmic *Pohojena greda*. Pesniška zbirka Iga Grudna *Miška osedlana* (1922) že očitno kaže kvalitete pesnika, ki se je uveljavil šele s kasnejšimi deli. Ne smemo prezreti izbora slovenskih pesmi za otroke *Bob za mladi zob* (1920), ki ga je sestavil in uredil Cvetko Golar.

Glavni delež v prozi so pomenili Ganglovi *Zbrani spisi za mladino*. Leta 1918 je izšel četrti zvezek, leta 1920 šesti in ponovno drugi zvezek, in končno leta

1923 sedmi zvezek. Veliko povpraševanje po Ganglovih delih je jasno pokazalo, kako so bile potrebne knjige za mlade bralce.

V prvih povojnih letih je mladinska književnost v Ljubljani plavala v vodah predvojnih stanovskih tokov. Medtem pa so se v Trstu, okrog revije *Novi rod* pojavile tendence, ki so si prizadevale modernizirati in pomladiti tovrstno književnost. Josip Ribičič in Josip Pahor sta kot urednika zbrala okrog *Novega rodu* vse tedanje najboljše slovenske mladinske pesnike in pisatelje, kot so bili Igo Gruden, Fran Milčinski, Alojz Gradnik, Ksaver Meško in drugi. Ko je bil leta 1926 *Novi rod* prepovedan, so ga njegovi pobudniki in sodelavci obnovili v Ljubljani leta 1928 pod imenom *Naš rod*. Okrog te revije se je razvila in se razmahnila najvažnejša in najplodovitejša založba Mladinska matica, ki je do leta 1941 izdala več kot milijon knjig.

Med drugimi deli je izdala tudi Župančičevega *Cicibana*. Otroške pesmi velikega besednega ustvarjalca so opozarjale zbiralce na otroško ljudsko pesem njegove ožje domovine — Bele Krajine. Zbral jih je Božo Račič in izšle so z naslovom *Belokranjske otroške pesmi* (1924). Manica Komanova je izdala zbirko *Ljudske pravlјice in legende* (1923), Gaspari in Košir zbirko koroških pesmi *Sijaj, sijaj, sončce* (1923), Julij Kontler-Kompoljski *Ljudske pravlјice iz Prekmurja* (1924—1938). Ta zadnja izdaja je v slovenski književnosti za mladino sprožila problem: koliko so folklorne zbirke pravlјic ali drugega ljudskega blaga sploh literatura za mladino, v kolikšni meri so potrebne in dovoljene predelave, da ne bi zbrano blago izgubilo svoje znanstvene vrednosti. Nihanje med znanstvenim in vzgojnim načelom je opazno že pri Račičevih belokranjskih pesmih za otroke in pri ljudskih pravlјicah iz Prekmurja Kontlerja-Kompoljskega, povsem pa je očitno pri poznejših zbirkah pripovedk.

Leta 1926 je izšla druga zbirka pesmi Karla Siroka *Polžja hišica*, ki je potrdila, kar je pesnik obetal s svojim prvcem, da je tenkočuten pesnik za mladino.

Leta 1930 se je Ivan Albrecht oglasil s pravlјico *O srečnem krojačku*, pripovedka Marije Jezernikove *Princesa Iza* pa dokazuje, da se je avtorica medtem razvila v pomembno pisateljico za mladino, čeprav v njenih delih ni iskati kaj novega niti umetniških globin. Toda s svojimi tekoče napisanimi, ne preveč sentimentalnimi pravlјicami romantičnega tipa je ponujala otroku mikavno branje, po katerem še danes radi segajo.

Josip Ribičič je izdal povest *Mihec in Jakec* ter pravlјico *Miškolin*, ki je ostala najbolj priljubljeno branje začetnikov vse do današnjih dni. Za Ribičičevo živalsko pravlјico je značilen svojevrsten realizem podob iz resničnega življenja, ki jih prenaša v pravlјico. Ta realizem je tako živ, da se tudi mali bralci vžive v to, da so miške, čebele in mačke iz Ribičičevih pravlјic pravzaprav otroci sami! Zaradi tega realizma, v katerem ni romantičnih pravlјičnih rekvizitov, so Ribičičeve pravlјice najbolj všeč bralcem začetnikom, ker njihove domišljije ne bremenijo odvečni elementi, temveč ponujajo otrokom prav to, kar tedaj doživljajo.

Josip Brinar se je spet oglasil s povestjo o živalih *Kosmatin-kralj notranjskih gozdov*, s katero je nadaljeval svojo tradicionalno obliko pripovedi, ki je napol pravlјica, napol pripovedka, v njej pa ni več tiste svežine kot v njegovih prejšnjih delih.

Očitno je, da je bila pripoved o živalih med pisatelji zelo priljubljena, zato so se stalno vrstili poskusi pisanja takšnih besedil. Toda naši pisatelji so v tem prizadevanju vedno zašli v svet pravlјic, medtem ko so se v svetovni lite-

raturi (Fleuron in drugi) pojavljale besedne stvaritve za otroke, v katerih je bila žival kot žival nositeljica dogajanja in ne zgolj človekova maska. Vsekakor je bil pri nas očiten izredno močan vpliv nemške literature, ki pravzaprav nima prave živalske pravljice.

Nove in nove izdaje ljudskega blaga so vse bolj potrjevale, da le-to ne more biti branje za mladino brez temeljite redakcije besedil, in to v vsebinskem pogledu, v izražanju in tonu pripovedi. Povsem pravilno pot je ubral Josip Brinar, ki je v *Pohorskih bajkah in povestih* priredil razne ljudske motive ter jih povezal v čudovite pravljice za mlade bralce. Po dolgem premoru se je leta 1933 spet oglasil kot pripovednik za najmlajše France Bevk s pravljico *Kozorog*, ki je ena izmed najznačilnejših tovrstnih stvaritev na področju slovenske pripovedi.

Čudovita pravljica o Vidu in labodu Belem ptiču Bogomira Magajne — izšla je leta 1937 — po motivu in načinu obravnave vsekakor pomeni novost v slovenski književnosti za mladino. Pisatelj si je zastavil nalogo, da otroku približa razumevanje likovne umetnine, svojo zamisel pa je uresničil v realistični pripovedi iz vsakdanjega življenja.

Leta 1938 je začela izhajati zbirka *Ciciban čita*, da bi otroke spodbujala k samostojnemu branju in jim olajšala prehod od slikanice k tiskani besedi. France Bevk je napisal pravljico *Čarovnica Čirimbara*, Gustav Strniša pravljico *Rak-veseljak*, Marija Jezernik pa daljšo povest o živalih *Beli bratec*.

V letu pred okupacijo je izšlo hkrati osem izdaj za otroke prvih šolskih let, med temi tudi izbor pesmi *Deca raja*, v katerem je tudi največ Bevkovih pripovedi. Josip Ribičič je preuredil svoj prvenec *Kraljestvo čebel* ter ga izdal z naslovom *Upornice*, Marija Jezernikova pa je napisala *Vesele uganke*.

V obdobju, ki ga obravnavamo, slovenski pisatelji niso napisali dovolj kvalitetnih del, namenjenih razvojni stopnji predpubertete. Zato pravzaprav nimamo domačih avanturističnih in podobnih povesti, čeprav bi se po tradiciji Ciglerjeve *Sreče v nesreči* lahko nadejali, da se bo v slovenski književnosti za mladino bolj uveljavila ta zvrst pripovedi. Založniki, predvsem pa mladi bralci, so se pač morali zadovoljiti s prevodi takšne, večinoma nemške literature.

Leta 1915 je izšla klasična avtobiografska novela F. S. Finžgarja *Študent naj bo*. S svojo povestjo *Ptički brez gnezda* (1917) je F. Milčinski postavil mejnik v slovenski književnosti za mladino. S to knjigo je namreč segel v jedro socialnih problemov mestne mladine. Slovenski pisatelji so dotlej obravnavali zgolj problematiko kmečke mladine.

Jože Debevec si je z romanom *Vzori in boji* (1918) prizadeval napisati roman o slovenskem otroku. Delo opisuje življenje v Ljubljani devetdesetih let. Pretirano poudarjena katoliška tendenca pa jemlje delu čar pristnosti.

Poskus posnemanja robinzonad je *Marko Senjanin*, delo Jana Baukarta, ki je izšlo leta 1920.

Gustav Šilih je v obsežni pripovedi *Nekoč je bilo jezero* skušal literarni prikaz starega geološkega obdobja z njegovim živalskim svetom in z geofizičnimi spremembami povezati z zgodovinsko podobo primitivne kulture v prebivališčih starih Slovanov. Poskus po svoji zamisli nekoliko spominja na delo danskega pisatelja Jakobsena *Ledenik*, v katerem avtor na podoben način prikazuje ledeno dobo in nastanek materialne ter duhovne kulture človeštva.

Tudi primorski pisatelj Ivo Šorli je poskušal napisati utopično-fantastično pripoved *V deželi Čirimurcev* (1922), ki pomeni novost kot poskus aplikacije Swiftovega *Guliverja* domačim razmeram. Kar ni uspelo Janu Baukartu s slo-

venskim Robinsonom, je uresničil Šorli s slovenskim Guliverjem. Delo pa je vendar politična utopija, ki terja od bralcev dobro poznavanje teorije o državi, in je tako za otroka prezahtevno.

V Trstu je leta 1923 France Bevk izdal psihološko novelo *Tatič*. Z njo je dosegel v obravnavi otroške problematike umetniško raven, ker jo je psihološko argumentiral. Fran Milčinski je iz vzgojnih pobud napisal *Zgodbe kraljeviča Marka*, toda v prizadevanju, da bi v prozi posnemal dikcijo srbske junaške pesmi — kakor je v pravljicah uvajal ljudsko govorico — ni uspel.

Beneški Slovenec Ivan Trinko je leta 1929 v Gorici izdal zbirko spominov iz svojih otroških let *Naši paglavci. Črtice in slike iz beneško-slovenskega pogorja*, v Ljubljani pa je izšla propagandna življenjepisna povest Franca Knifca *Junak s pristave*.

Istega leta sta izšli realistični noveli Franceta Bevka iz življenja kmečkih otrok *Jagoda* ter *Lukec in njegov škorec*.

Oskar Hudales se je predstavil z realistično povestjo iz vojnih let *Gmajna* (1932), ki na nekaterih mestih presega okvir povesti za otroke. France Bevk je napisal nadaljevanje socialne novele *Lukec išče očeta*, Josip Brinar pa novo povest o živalih *Volk Sivor*, v kateri je nekoliko opazen vpliv tujih pisateljev, predvsem Thompsona Setona. Janez Rožencvet (ps) = Udovič je napisal *Pravljice*, ki po zamisli in obravnavi pomenijo novost, zakaj pisatelj je zavrgel stare rekvizite romantične pravljice, svojo pravljico s čarovniki in kraljicami pa je postavil v moderni čas.

Rožencvet je podobno zbirko pravljic *Leteče copate* izdal naslednje leto (1933), umetniško dognana pa je tudi pravljica *Brkonja Čeljustnik* Bogomira Magajne, ki je ljudsko idejo ovil v alegorijo.

Povsem druge vrste sta izdaji iz leta 1933, ki obravnavata raziskovalno delo sodobnih znanstvenikov. Lavo Čermelj je napisal mladim bralcem dostopen prikaz življenja in dela Nikole Tesle, Marija Kmetova pa je v *Lovcih na mikrobe* osvetlila prizadevanja medicine od Pasteura dalje.

Leta 1934 je Edvard Kardelj v delu *Potovanje skozi čas* prikazal marksističnim pisateljem, kako je treba mladino uvajati v marksistično pojmovanje o razvoju družbe.

Tretja zbirka pravljic Janeza Rožencveta *Pravljice za lahkomišelné ljudi* (1935) kaže v primerjavi s prejšnjima dokajšnje nazadovanje pisateljeve domselnosti. Zelo uspela je avanturistična povest Pavla Brežnika *Temna zvezda*, po njej so ga nekateri primerjali z Julesom Vernom.

Josip Ribičič je za Jadransko stražo leta 1936 napisal propagandni potopis *Zaplula je barka*, Oskar Hudales je izdal literarno-poučno knjigo *Postelja gospoda Fibriha*, Josip Vandot je dočakal knjižno izdajo svoje povesti *Kekec z naših gora*, ki je po desetletju bila deležna uspeha, kakršnega ne bi pričakovali glede na njeno umetniško vrednost, po njej je bil namreč posnet prvi slovenski film za otroke.

Istega leta je Tone Seliškar napisal dotlej najboljšo slovensko pustolovsko povest *Bratovščina Sinjega galeba*, v kateri opisuje doživljaje skupine mladostnikov, ki imajo svojo jadrnico. Povest posrečeno povezuje avanturistično nagnjenje s psihološko utemeljenimi težnjami po uveljavljanju predpubertetnikov, zato je postala in ostala vse do danes najbolj priljubljeno branje predpubertetnikov pa tudi mladine kasnejše razvojne stopnje.

Pod vplivom mladinske povesti o mali opici poljskega pisatelja Ferdinanda Ossendowskega je leta 1937 izšla povest Josipa Ribičiča *Nana, mala opica*. Iz

vaškega življenja je Angelo Cerkovnik uporabil motiv za povest Ovčar Runo, ki po zgledu J. Londona opisuje življenje ovčarskega psa.

Leta 1938 se je prvič pojavil s samostojno izdajo Venceslav Winkler, ki se je odtlej postopoma razvil v zelo pomembnega sodobnega pisatelja za mladino. Njegovo prvo delo je zgodovinska povest iz turških časov *Hribčev Gregec*, ki je napisana precej romantično, pod Jurčičevim vplivom.

Delo Vlada Klemenčiča *Iz starih in novih časov* (1939) je pravcata zgodovinska čitanka, ki v presekih podaja podobe iz svetovne zgodovine, Stanko Lapuh je tedaj napisal prikaze iz narave pod skupnim imenom *Med pastirji in lovci*. Pristržno realistično sliko primorske vasi in njenega življenja, kakršno je bilo v letih pisateljevega otroštva, je France Bevk prikazal v povesti *Gri-varjevi otroci*.

Leta 1940 je Arnošt Adamič spet napisal socialno povest *Ljudje v viharju*, Viktor Pirnat pa pravljico *Kresna noč na Kukovi gori*, ki jo je tedanja kritika zelo pohvalno sprejela.

Po dolgem času se je oglasil leta 1914 F. S. Finžgar z idilično povestjo *Gospod Hudournik*.

Med okupacijo je izšlo zelo malo del: književniki so le občasno in pod pritiskom dajali dovoljenje za objavo svojih stvaritev.

Zelo težko je sestaviti pregled izdaj za visoko in pozno puberteto, ker pri nas temu otroškemu razvojnemu obdobju nikoli niso posvečali posebne pozornosti.

IV

OBDOBJE OD OSVOBODITVE DO LETA 1948

Po osvoboditvi se je struktura slovenske književnosti za mladino bistveno spremenila. Značilnost tega obdobja je prevladovanje prosvetno-vzgojne tendence, ki je tako poudarjena, da spominja na razsvetljenstvo, samo brez primesi moralizirajočega mysticizma. Črno-bela tehnika, zgodbe o dobrem Janku in zlobnem Stanku so kaj zlahka prednjačile tudi zato, ker je bila večina pisateljev, ki so prej ustvarjali za otroke, tako obremenjena s političnim delom, da se ni mogla dovolj ukvarjati s to dejavnostjo.

To je bil vzrok, da v prvih letih po osvoboditvi skoraj ni bilo domačih del za mlade bralce. Ti so se morali zadovoljiti s prevodno literaturo, za katero je bila tudi značilna enostranskost.

Izdajanje knjig je bilo strogo centralistično, skrb za otroško in mladinsko književnost je bila skoraj monopolno zaupana založbi Mladinska knjiga, ki je v tem obdobju izdala za najmlajše bralce osem domačih del, in sicer leta 1946 tri slikanice ter Josipa Ribičiča *Črni muc vasuje*, ki je nastala kot parafraza na Jenkovo pesem *Naš maček* in na pravljico *O mačku in škornjih*. Doživela je velik uspeh, čeprav ne sodi med Ribičičeva najboljša dela. Leta 1948 so mladi dobili nove izdaje klasičnih pesmi. Pesmi Frana Levstika so tedaj prvič izšle v samostojni knjigi z naslovom *Najdihojca*, Uganke Otona Župančiča pa so doživele po 28 letih svojo drugo izdajo. Te izdaje so glasniki novega časa, novega razvojnega obdobja celotnega življenja v Jugoslaviji, kar se je nujno odražalo tudi v vseh odtenkih kulturno-literarnega življenja. Za ta preobrat je simptomatično, da so ga napovedali prav izbor in ponovne izdaje pesmi dveh naših

najboljših mladinskih pesnikov, kar je pomenilo preobrat v iskanju zdravih korenin v domači literarni tradiciji.

V obdobju pred tem preobratom leta 1948 so najpomembnejša dela *Tovariši* (1946) in *Mule* (1948) Toneta Seliškarja, ki se mu je prvemu posrečilo, da je mladim bralcem prikazal lik partizana, ki se junaško bori in žrtvuje, hkrati pa se tudi ubada z drobnimi skrbmi in nadlogami. Njegovi partizani niso le navdušeni heroji, temveč tudi vsakdanji ljudje. Ko bi Tone Seliškar ne bil napisal nič drugega, bi mu ti literarni stvaritvi zagotovili pomembno mesto v slovenski književnosti za mladino, ki ga uvršča med naše vrhunske pisatelje.

V teh letih je pomemben Venceslav Winkler s svojimi zgodovinskimi pripovedmi *Mladec Dragožit* (1946) in *Petelinje pero* (1947). Čeprav vanju ni vnesel nič novega ne po motiviki ne po obdelavi, saj je pisal po tradiciji jurčičevske zgodovinske povesti, je v njih očiten avtorjev nov pogled na zgodovinske dogodke, ki temelji na dialektično izostreni presoji vzrokov teh dogajanj.

Tudi knjige, namenjene predpubertetnikom, niso po svoji tematiki in izražanju nič kaj pestre. Edino Oskar Hudaes je napisal potopisni zgodbi *Med vulkani in atoli* (1945) *Triglavov polet* (1947), ki pa zaradi pretirano poudarjene poučne tendence bralca ne pritegneta. *Otrok črnega rodu* (1947) izpod peresa Jožeta Pahorja je za mlade bralce mikavno branje zaradi eksotičnega okolja, v katerem se dogaja, toda opisovanje rasne diskriminacije je za otroke prezahtevno.

V obdobju od leta 1945—1948 je partizanski boj edini motiv, ki so ga uporabljali pisatelji, ustvarjajoč pomembna dela. Zgodbi *Tonček* Fr. Bevka (1948) in *Pregnanci* A. Milkoviča sta poskus, ki obravnava odpor otroka zoper okupatorja, ker mu je zaslužnjil domovino. To je splošen motiv, ki se bo odtlej vse pogostejše pojavljal v literaturi za mladino. Tudi France Kosmač v svojem delu *Partizanske zgodbe* (1948) neposredno uporabljal motive iz partizanskega življenja.

V tem času se pojavljajo prvi poskusi pisanja o partizanih, ki imajo značilnosti pustolovskih zgodb. To je *Stari Matija* Emila Freliha (1945) in *Sivi Angela* Cerkvenika (1947). V teh povestih je živalski motiv kot nosilec dogajanja združen z motivom partizanskega boja.

V povestih iz partizanskega življenja veje močno in pristno doživetje, toda pisateljem, ki so skušali prikazati socialistično stvarnost, ni uspelo, da bi ustvarili prepričljiva dela. Tudi tisto tedaj najkvalitetnejše je ostalo le kot suhoparna reportaža.

V

KNJIŽEVNOST ZA MLADINO ZADNJIH OSEM LET*

Leto 1948 je tudi v literaturi za mladino prineslo iskanje novega izraza in novih motivov. Tudi založniška politika se je živahno razmahnila, ker založniška podjetja niso bila več centralizirana v eni hiši. Knjige za mlade bralce so začele izhajati tudi drugje, tako je Maribor postal drugi center takšnih izdaj, kar je verjetno v zvezi s tradicijo mariborskega pedagoškega centra. Zato lahko trdimo, da obstajata danes v literaturi za mladino dve smeri — ljubljanska in

* do 1956

mariborska, ki se med seboj precej razlikujeta glede nazorov o tej književnosti in o njenih nalogah. Ljubljanska smer predvsem naglaša vzgojni moment v najširšem pomenu besede, v Mariboru pa se je začela pojavljati nekakšna — rekli bi nova »stanovska« književnost, ki ne zagovarja zgolj splošnih vzgojnih elementov, temveč terja od literature za mladino, da »poučuje«, pri tem pa zanemarja umetniško, estetsko stran. Najbolj tipični primer takšne vzgojne literature je vsekakor zbirka *Bilo je nekoč* mariborske založbe Obzorja. Nasprotno pa ljubljanske izdaje poudarjajo estetsko vzgojo otrok, obravnavajo bogatejšo motiviko in si očitno prizadevajo, da bi bil njihov pristop do otroka predvsem psihološki, da bi bili mladi bralci deležni več »vzgoje« in manj »izobraževanja«.

V slovenski literaturi še nikoli dotlej ni izšlo toliko del za mladino kot v teh zadnjih osmih letih. Nikoli prej si niso najbolj nadarjeni pisatelji s tolikšno vnemo prizadevali ustvarjati književnost za mlade! Ne prepuščajo je več kot manjvredno zvrst poklicnim vzgojiteljem, kakor se je dogajalo prej, ne bojijo pa se niti drznih eksperimentov, samo da bi delo čimbolj približali mladim bralcem.

Prav raznovrstnost izvirne literature za otroke in mladino kakor tudi številni prevodi skoraj vseh klasičnih del svetovne književnosti dokazujejo, da je tudi slovenska literatura za mladino prebolela otroške bolezni in kot celota postala enakopraven del slovenskega književnega ustvarjanja. Zato si je v bodoče težko zamišljati, da bi bil prikaz mladinskega leposlovja omejen le na analizo besedil, temveč mora vključevati tudi ilustrativno gradivo, saj je le tako podoba popolna. Tako si na primer ne moremo predstavljati analize pripovedi za otroke Mire Miheličeve brez analize ustreznih ilustracij Franceta Miheliča. V tem primeru sta neizogibno povezana, zakaj tekst in ilustracija nista več le slučajna fabulativno povezana celota, temveč sta se po vsebini in obliki spojila v nedeljivo celovitost.

Že pri slikanicah je očiten velik napredek. Medtem ko je prva slikanica Vere Albrehtove in Franceta Slane *Mi gradimo* (1950) še povsem izraz propagandizma, je njena druga slikanica *Vesela abeceda* (1956) kljub vzgojni tendenci postala mikavno in zabavno branje. Ob pesmih Ljudmile Prunkove-Utve (1951) je Dušan Petrič ustvaril slikanico *Kaj je videl Mižek Figa*, v kateri se je avtorica tako približala otroški psihi, da je Mižek Figa postal pojem kakor Disneyeva Miki Miška.

V tem obdobju se je razvila samostojna zvrst — zgodba v slikah, ki se je spočetka opirala likovno na tuje vzore (Disney), postopoma pa si je oblikovala lasten izraz. Novost v produkciji te zvrsti so zgodbe v slikah, ki so jih napisali in narisali Brodar—Jezernik, Kragelj—Maver in Beno Župančič—Bizovičar. Prva dva sta v to zvrst vnesla tudi motiv narodnoosvobodilnega boja.

Nivo pesmi za otroke je v tem obdobju v glavnem zelo visok. In toliko pesmi doslej v naši literaturi še ni nastalo.

Mimo novih ponatisov starih pesnikov je izšlo nekaj novih samostojnih pesniških zbirk. Vera Albrehtova je napisala zbirko ugank *Orehi* (1950) pod Župančičevim vplivom. Zbirka Vide Brestove *Mihčeve pesmi* (1951) kljub nadarjenosti avtorice ne presega ravni povprečja »stanovske« poučne otroške pesmi. Mateju Boru se niti v *Ugankah* (1951) niti v *Slikah in pesmih o živalih* (1952) kljub lepemu jeziku in spretnemu upodabljanju ni posrečilo približati se otroškemu svetu. Bor pa se je še bolj odmaknil otroški psihi v epski pesmi *Ropotalo in ptice* (1956).

Posebno pot je ubral pesnik Alojz Gradnik v zbirki *Narobe svet* (1953), v kateri je objavil svoje otroške pesmi, ki jih je desetletja objavljajal v raznih časopisih, morda zato njegova zbirka ni homogena. Medtem ko so njegove pesmi o Indiji Koromandiji polne vedrega humorja (po njih ima zbirka naslov) in mikavno branje za najmlajše, pa so pesmi, namenjene starejši razvojni stopnji, dosti manj plastične ter prehajajo v refleksivnost, ki je otroku tuja. Po obliki pa so te Gradnikove pesmi zelo dognane. Pri avtorju ni najti bogastva motivov, v pesmih predvsem obuja spomine na mladostna leta, ki jih je preživel na vasi. Njegovo pravo nasprotje je Branko Rudolf, ki je v svoji zbirki *Zamorček in ladjica* (1955) povedel otroka v letečih copatih iz njegovega domovanja v tuji svet in ga spet privedel na domače dvorišče. Pesnikova bujna in kdaj pa kdaj neobrzdana domišljija se prav tako kakor otroška igra veseli sama sebe! Po dolgi vrsti precej racionalistično zasnovanih zbirk Rudolfova pesem naznačuje nove izrazne težnje.

Poleg pesmi narašča tudi število pravljic. Prva povojna leta niso bila naklonjena tej vrsti, češ da pravljica s svojo nerealnostjo škodi otrokovemu razvoju. S prenehanjem poudarjenega razsvetljskega utilitarizma se je sprostila pritajena težnja po svetu sanjarij, domišljije in pravljice.

Začetna negotovost, kako združiti stvarnost s pravljničnimi motivi in se izogniti stalnim romantičnim pravljničnim rekvizitom, je nujno vodila k živalski pravljici, na katero je leta 1951 opozorila literarna izdaja Valjavčevih *Živalskih pripovedk*. Kaj kmalu so druga za drugo izšle *Pravljica o mali Marjetici, zajčku, medvedu in zlati pomladi* Vide Brestove, v kateri avtorica skuša povezati partizanski boj s pravljico. Toda to se je resnično posrečilo šele Saši Vugi v pravljici *Škorenjček Matevžek* (1955).

Povest o živalih *Dedek Som*, ki jo je napisal Tone Seliškar, obravnava motiv, kako žival pomaga človeku do sreče. Ta povest nekoliko spominja na podobne tuje pravljice, toda napisana je tekoče in nevsiljivo, saj etično jedro ni preveč poudarjeno.

Leta 1956 se pojavita književnika, ki sta s svojimi pravljicami dokazala, da se dá napisati pristno pravljico, ne da bi se opirali na ljudsko romantiko ali na pravljice z vsiljenim realizmom. Pravljice Ele Perocijeve *Moj dežnik je lahko balon* (1955) in *Tisočkratlepa* (1956) so dokazale, da avtorica zna kakor otrok oživeti stvari okrog sebe, da je pravljica tudi otrokovo življenje, ki ga moramo opazovati z otroškimi očmi, polnimi domišljije, ne pa s kritičnim duhom odraslega. Drugi pisatelj je Vitomil Zupan (ps. Langus); v pravljici *Potovanje v tisočera mesta* (1956) je razen z motivom, ki spominja na pozne romantične pravljice (Hoffmann, Poe) in na ekspresioniste Kubinovega kova, tudi po jezikovni plati skušal najti novo pot v svet otroštva. To je poskus uvesti v literaturo dijaški žargon ljubljanskega predmestja.

Potrebno je spregovoriti o zbirkah pravljic, ki so nastale v tem obdobju. Gre za zbirko *Pravljice*, ki izhaja v Mariboru od leta 1953, in zbirko *Čebelica*, ki izhaja od leta 1954 v Ljubljani. Prva, kakor že ime pove, se omejuje le na pravljice, druga pa je vsebinsko bolj pestra, vendar prevladujejo pravljice. Značilnost mariborskih izdaj je, da vsebino pravljic podrejajo vzgojni oizroma pedagoški ideji, ki pravljico pogosto bistveno spremenijo. V teh izdajah velja omeniti delo *Vila Atomka in mladeč Matjaž* Oskarja Hudalesa, ki je tipičen primer, kako pisatelj, ki je predvsem vzgojitelj, skuša z literarnimi sredstvi poučevati mlade bralce. Izbor ljubljanske zbirke se omejuje predvsem na klasična dela, na Levstikove, Kettejeve in ljudske pravljice.

Nekajkrat se je že videlo, kako so besedni ustvarjalci vnašali partizanska doživetja v razne literarne zvrsti. Partizanska fabula se je že zasidrala kot pustolovska pripoved in kot pravljica. Motivi iz NOB se pojavljajo tudi v povestih, ki v svoji problematiki prikazujejo, kako se je otrok vključil v partizansko življenje, v boj. Takšne povesti so pisali spretni pisatelji, kot na primer France Bevk *Mali upornik* (1951), Tone Seliškar *Liščki* (1950) in Zoran Hudales *Nejček* (1949).

Zahteve mladinskega, zlasti pa še lutkovnega gledališča so terjale, da se pisatelji lotijo pisanja odrskih del. Zvečina so to samo dramatizirane, dialogizirane pravljice ali zgodbe z bolj ali manj poudarjeno vzgojno tendenco. Josip Ribičič se je ukvarjal s to dejavnostjo tudi že pred vojno in je objavil ponatis *Palčkov* (1953), razen tega pa tudi pravljico o živalih *Mucolin in volk* (1952) ter igr o načrtu *Tinče in Binče* (1949). Bevk je dramatiziral mladinsko povest *Tonček* (1953), *Hrastov log* Janeza Gradišnika (1950) je izrazilo epska stvaritev, ki nikakor ni mogla uspeti na odrskih deskah. Na lutkovnem odru so najbolj uspeli kratki prizori v obliki pravljice, tako na primer *Slamnati voliček* I. Minattija (1951), *Baterija inženirja Lisca* Nika Kureta (1956), *Kmetič in volk* Franceta Bevka (1952) ter *Sneguljčica* Ivana Laha (1953). Kot dramske uprizoritve za mladinske odre pa so najbolj uspele priredbe pravljič, mednje vsekakor uvrščamo igrico Lili Novijeve *Mojca in živali* (1950).

Med izrazito poučnimi knjigami je malo del, ki so namenjene tej razvojni stopnji. Najpomembnejši so poskusi F. Bevka *Obnašaj se spodobno!* (1953) in *Pazi na glavo — glava ni žoga!* (1955), ki je izšla v zbirki »Čebelica«.

Tudi tokrat se moramo pri pregledu mladinske literature omejiti na dela, namenjena pubertetnikom. Izbor je tembolj potreben, ker je v tem času izšlo izredno veliko del s področja splošne izobrazbe pa tudi literarnih stvaritev za to razvojno stopnjo in bi morali upoštevati skoraj polovico vseh izdaj v tem obdobju.

Med pesniškimi zbirkami naj navedem izbor pesmi Cvetka Golarja *Srp in klas* (1950) ter *Pripovedne pesmi* (1949). Dela starejših pisateljev so doživela ponatise: zgodovinski roman F. S. Finžgarja *Pod svobodnim soncem*, *Bajke in povesti o Gorjancih* J. Trdine (1950), *Visoška kronika in Cvetje v jeseni* I. Tavčarja leta 1956 ter dela F. Milčinskega, F. Bevka, T. Seliškarja, predvsem pa velja opozoriti na dva izbora Ivana Cankarja *Skodelica kave* (1951) in *Črtice* (1955), v katerih so zbrani predvsem spomini na mladostna leta.

Ivan Cankar in Prežihov Voranc sta si nekako podobna v svoji veliki ljubezni do matere — trpinke. To ljubezen nam prikazuje zbirka Prežihovih zgodb *Solzice* (1949), ki je takoj postala ena izmed najbolj priljubljenih knjig med mladimi bralci. Tedaj je izšla precej bogata bera raznih mladostnih spominov, ki pritegujejo zanimanje mladih na tej razvojni stopnji. Bevk je napisal *Otroška leta* (1949), ki so projekcija dela in življenja revne primorske vasi skozi prizmo otrokovega opazovanja. F. S. Finžgar je opisal svoje prve radosti in tegobe v zbirki povesti *Iz mladih dni* (1953), Miško Kranjec prikazuje svoja mladostna srečanja v knjigi *Rad sem jih imel* (1953). Kako se je kot otrok srečal s knjigo in jo vzljudil, pripoveduje Oskar Hudales v delu *Mladost med knjigami* (1952), Janez Švajncar pa je opisal svoja otroška sanjarjenja in tegobe v avtobiografski povesti *Junak na kolcih* (1955) in naposled smo dobili spomine športnika Ludvika Stariča *Leteči Kranjec* (1955). Povesti Ferda Godine iz življenja otrok prekmurske vasi *Ptice selivke* (1950) kažejo vse značilnosti avtobiografske pripovedi. Lastna doživetja iz mladih let so bila podlaga tudi socialni povesti J. Kerenčiča

Mati išče mojstra (1951), isto velja tudi za povesti D. Kumra *Karlekove prigode* (1952).

Neposredna doživetja iz okupacije, internacije in ilegalnega delovanja mladine prikazuje zbornik prispevkov otrok *Mladi rod Kočevske proti okupatorju* (1953), ki z zbirkama *Še pomnite tovariši?* in *Takšno je bilo naše trpljenje* predstavlja dokumentarni prikaz vloge otrok med okupacijo. Isti motiv je literarno obravnaval Josip Ribičič v kratkih zgodbah *Trije na pohodu in druge zgodbe* (1954) in v povesti *Rdeča pest* (1955), prav tako tudi Vladimir Kavčič v povesti *Vaška komanda* (1955), nato Branka Jurca v zgodbi *V pasti* (1955), medtem ko je Franc Strle v spominih *Med proletarci* opisal pohod 14. divizije na Štajersko.

Da bi ugodili mladim bralcem, ki so si zelo želeli avanturističnih romanov, so se vrstili številni prevodi te zvrsti, izšli pa sta tudi domači pustolovski povesti: Sonja Sever je po vzgledu J. Londona napisala delo *Zvesti tovariši* (1949) iz življenja Eskimov, Tone Seliškar, čigar *Bratovščina Sinjega galeba* je izšla v ponatisu, pa je napisal novo pustolovsko povest *Posadka brez ladje* (1955), ki opisuje, kako se skupinica mladih potika po svetu.

Med zgodovinskimi povestmi, ki so se omejevale predvsem na ponatise Jurčičevih, Tavčarjevih in Finžgarjevih del, je bila za mladino in tudi za odrasle pravcato odkritje knjiga Rada Murnika *Lepi janičar*, vsebinsko bogato delo, ki je izšlo šele 21 let po avtorjevi smrti ter je po vsebini nekakšen dvojček Jurija Kozjaka.

Vsekakor moramo omeniti portret dečka *Aleš* (1953) Juša Kozaka. To so pravzaprav zapisi o opazovanju otroka, o tem, kako neboljlen postopoma navezuje stike s stvarnostjo in seživlja vanjo.

Med odrskimi deli najdemo ponatise iger Pavla Golie (1953), nato lutkovno igo *Jurček in trije razbojniki* (1950), ki jo je že med vojno napisala Alenka Gerlovičeva, ter igrico za šolske predstave izpod peresa Jožeta Kranjca *Nevenka in sonce* pa *Igrice*. V njegovih igrah se otroški svet prepleta s pravljničnimi elementi.

Posebna skrb je posvečena literaturi, ki spodbuja otrokovo zanimanje za posamezne vede.

Najpreprostejša oblika te literature so zgodbe *Bilo je nekoč*, v katerih Oskar Hudales leposlovno obravnava zgodovinske dogodke. Po obdelavi bi te zgodbe lahko bile branje edino za otroke, ki začenjajo brati. Drugače je večina takšnih knjig namenjena otrokom od dvanajstega leta starosti, ko se njihovi interesi individualno usmerjajo, s posameznih področij znanosti pa že imajo osnovne pojme, ki jim omogočajo širjenje obzorja po posameznih vedah. Med taka dela spadajo prikazi naših pokrajin in ljudi Janeza Trdine, Jožeta Pahorja, prikazi morij in narave sploh V. Nagliča, P. Kunaverja, B. Škerlja, T. Miheliča in drugih.

To je kratek in nepopoln prikaz slovenske literature za otroke in mladino do danes. Kar sem navedel, je le gradivo, ki se more uporabljati kot osnova za podrobnejšo obravnavo slovenske književnosti za otroke.

Prevedla Gema Hafner

Die vorliegende Übersicht über die slowenische Kinder- und Jugendliteratur aus dem Jahre 1958 bietet noch heute eine gute Grundlage für eine eingehendere Abhandlung dieser Literatur wegen zahlreicher Angaben und der Gliederung der Literaturwerke vom Gesichtspunkt der Anpassung den verschiedenen Altersstufen aus. Sie wird neuerlich veröffentlicht, weil sie schon lange den Lesern unzugänglich war. Im ersten Teil wird die Übersicht über das Schaffen für Kinder von den bescheidenen Anfängen im 16. und 18. Jahrhundert bis zum 19. Jahrhundert gegeben, als die Grundlagen für das Gedicht und die Prosa für die Kinder gestellt wurden. Der Zeitabschnitt vom Anfang des 20. Jhd. bis zum ersten Weltkrieg ist eine Periode, da sich in Slowenien modernere Bestrebungen unter Einflüssen aus Deutschland geltend machen; es erscheinen die ersten Bilderbücher und gute Gedichtsammlungen für Kinder. In der Zeit zwischen beiden Weltkriegen kommt grösste Bedeutung der Tätigkeit des Verlags Mladinska matica zu, die das heimische Schaffen für die Kinder und die Jugend anregte. Nach der Befreiung im Jahre 1945 bis zum Jahr 1948 hatte Übergewicht die erzieherische Tendenzliteratur, meistens Übersetzungen, nach diesem Jahr aber begann das Streben nach einem neuen Ausdruck und nach neuen Motiven. Bis zum Jahr 1956, bis zu welcher Zeit der vorliegende geschichtliche Abriss reicht, nahm die Verlagstätigkeit einen grossen Aufschwung und die Kinder- und Jugendliteratur bereicherte sich sowohl inhaltlich als auch durch die Verschiedenheit der Gattungen.